Mellan vägg och verklighet

Marlen Haushofer: *Väggen*

Elden i kaminen har slocknat. Det måste ha hänt för en stund sedan, för kylan har återtagit rummet, och det är först när jag märker att ljudet från brasan upphört som jag inser att jag frusit redan en tid. Jag stiger upp och lägger mera ved på den ännu lätt lysande glöden. Det krävs inga tändstickor, det räcker med att blåsa lätt för att lågorna ska flamma upp. När jag stängt luckan återvänder jag till fåtöljen och *Väggen* som ligger uppslagen på sittdynan.

*

Den österrikiska författaren Marlen Haushofers roman *Die Wand* från 1963 är en modern klassiker med något av kultliknande status. På baksidan av Thorén & Lindskogs nyöversättning från 2015 sägs det att den som läst *Väggen* aldrig mera blir densamma, att det är en bok man bär med sig resten av livet. Det lite pampiga påståendet får visserligen tas i sin kontext av marknadsföringsmedel från förlagets håll, för att inte tala om att det dessutom kan anses vara en grundpremiss för bra litteratur och konst överlag. Men icke desto mindre säger påståendet något om den kraft med vilken *Väggen* tycks drabba sina läsare. Jag har nämligen ännu inte träffat någon som läst *Väggen* och inte berörts av den.

*

Berättelsen inleds med att en medelålders kvinna följer med sina släktingar till deras jaktstuga i de österrikiska alperna. Medan släktingarna besöker den närliggande byn uppenbarar sig en osynlig men ogenomträngliig gräns mellan kvinnan som blivit kvar i stugan och den övriga världen. På andra sidan den här väggen tycks allt mänskligt liv ha upphört. I sällskap av hunden Lo, kon Bella och en katt som dyker upp efter en tid får kvinnan försöka upprätta sitt liv i jaktstugan, med hjälp av de saker hon hittar i huset. Narrativet är uppbyggt kring deras överlevnadsberättelse, men vad romanen egentligen handlar om är en mer svårfångad fråga.

*

Ljudet från elden som nu åter sprakar avbryter min tanke. Jag lyfter blicken från boksidan och ser ut genom fönstret. Där ute är den tidiga majkvällen kylig och de nyutslagna löven på träden så ljusa att de tycks nästan självlysande. Det är andra gången jag läser boken, men dess effekt är fortfarande densamma. Jag vill både girigt läsa vidare, och samtidigt långsamt dröja kvar i texten.

*

Väggen är ingen traditionell bladvändare. Visst finns här narrativa element, anspelningar på framtida händelser som driver läsningen framåt. Men det är egentligen inte de som gör att jag har svårt att lägga boken ifrån mig, för sättet boken fängslar mig på handlar om något annat än en vilja att veta hur det kommer att gå. Tydligen är jag inte ensam om den här upplevelsen. Barbro Enckell-Grimm inleder nämligen sin recension av den svenska nyöversättningen i *Lysmasken* 30.10.2015 med att fråga: ”För det första: hur är det möjligt att Haushofer lyckas fånga mig, vad gör hon och hur? För det andra: vad handlar boken om, för författaren och hennes samtid för snart femtio år sedan och för mig, idag?”

*

Jag-formen kan vara en förklaring till att romanen fångar sina läsare. Boken är skriven som en redo-

görelse nedtecknad av kvinnan själv på gamla brevpapper och baksidan av almanackor hon hittat i stugan. Upplägget inger en känsla av intimitet och omedelbarhet, vilket ytterligare förstärks av att det varken finns kapitelindelningar eller ens blankrader, texten erbjuder med andra ord inte läsaren någon naturlig plats att bryta upp. Men en annan orsak till att *Väggen* har en så stark effekt på sina läsare kan man söka i den andra frågan, det vill säga romanens svårfångade tema. Översättaren Rebecca Kjellberg menar i sitt efterord till nyöversättningen att storheten i *Väggen* ligger i att den kan läsas på så många olika sätt. Själv pekar Kjellberg till exempel på den psykologiskt gäckande frågan om väggen i romanen är verklig, eller ifall det är en slags inre vägg som kvinnan upplever. Enckell-Grimm tar i sin tur i recensionen fasta på romanens sätt att väva samman vantro och förtröstan, och synliggöra fiktionens kraft.

*

Vid tiden för utgivningen 1963 utgjorde kalla kriget och atombomben en given kontext för romanen, som lästs utifrån såväl civilisationskritiska som postapokalyptiska perspektiv. Senare har även kvinno- och miljörörelsen plockat upp boken, och pekat på dess feministiska och ekologiska budskap. Dessa kontexter tycks på ett kusligt sätt aktualiserade försommaren 2024, då retoriken i offentligheten tycks förutspå tredje världskriget, samtidigt som samhällspolariseringen ökar och klimatkrisen eskalerar. Men trots att medvetenheten om det här finns där som en fond, är det egentligen inget jag tänker på under läsningen, lite på samma sätt som kvinnan efter den initiala chocken inte ägnar väggen särskilt mycket uppmärksamhet. Hon är upptagen av arbetet som måste utföras, och jag är snart uppslukad av hennes redogörelse.

*

Där politiska eller samhälleliga frågor i min läsning bara blir ett bakgrundsbrus, utgör den omedelbara omgivningen och tillvaron i huset där jag skriver detta en betydligt närmare referenspunkt. På verandan till sommarvillan ligger torra fjolårslöv i drivor. Ingen har varit här före mig i vår. När jag anlände igår fick jag börja med att bära upp vatten från sjön och inventera skafferiet. Olivoljan som stod kvar

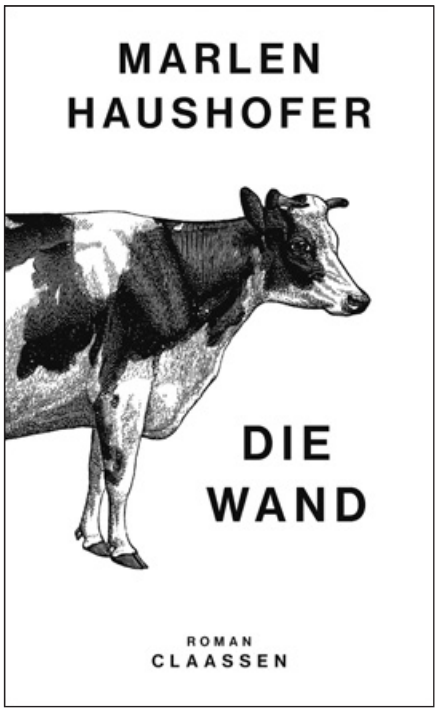

Ullstein Buchverlage

från förra året hade stelnat i kylan, så maten fick vänta tills rummet var tillräckligt varmt. Vedkorgen var däremot fullstaplad, så jag slapp gå ner till lidret i den redan ganska täta skymningen. Nu är den nästan tom, snart måste jag dra på mig skorna och gå ut. Imorgon, om solen skiner, ska jag se till trädgårdslandet och göra upp en lista på vad som måste göras innan mangolden och bönorna kan sås.

*

Det är nästan omöjligt att utföra de här sysslorna utan att relatera dem till den ensamma kvinnan och hennes redogörelse. Samtidigt avslöjar de paralleller jag ser mellan min vistelse här och kvinnans tillvaro i alpstugan också något om varför romanen fångar mig så. Det isolerade livet i stugan med bara djuren som sällskap visar sig nämligen inte bara som ett klaustrofobiskt skräckscenario. Det självförsörjande livet uppe i det natursköna alplandskapet utgör också ett slags lockelse.

*

Naturligtvis är idén om att fly staden och civilisationen för att leva ett enklare liv i samklang med naturen minst sagt en kliché. Från romantiken till 1970-talets gröna våg har den erbjudit en fantasi om en flykt från det moderna, upplysta samhället och dess oförmåga att erbjuda människan en djupare

kontakt med omvärlden. Men det lite slitna och banala i lockelsen gör den inte mindre intressant eller angelägen, snarare tvärtom, inte minst med tanke på att längtan till landet fortsatt är ett så livskraftigt fenomen.

*

Själv har kvinnan aldrig varit någon naturälskande friluftsmänniska, tvärtom har hon levt ett urbant liv fjärmat från naturen och hårt kroppsarbete. Men trots att den nya tillvaron är tärande och ensam, inser hon fort att hon inte skulle byta ut den mot sin gamla vardag, som snabbt börjar te sig avlägsen, oviktig och med tiden omöjlig att relatera till. Minnet av det borgerliga sällskapslivet tycks närmast absurt och sin före detta tillvaro som hemmafru ser hon nedlåtande tillbaka på, eftersom den gav henne så hopplöst dåliga förutsättningar att klara sig i den verkliga världen, som hon fort börjar uppfatta sin nya omgivning som.

Vid sidan av det postapokalyptiska är det just det här perspektivet som de civilisationskritiska läsningarna tagit fasta på. Lika mycket som *Väggen* handlar om överlevnad, handlar den om hur kvinnans förhållningssätt till sin omgivning förändras. Romanen kan ses som ett slags feministisk och ekologisk version av *Robinson Crusoe,* där kvinnan istället för att kolonisera sin omgivning värnar om hållbarhet och omsorg. Hon etablerar nära relationer till djuren och miljön hon delar tillvaron med, och finner därmed en förankring i tillvaron.

*

Men att kalla kvinnan lycklig eller tillfreds i den situation hon hamnat i vore ändå att ta i. Trots att hon i sin ungdom lärt sig att mjölka kor, skjuta vilt och använda lie ser hon sig som illa rustad för de sysslor som nu krävs av henne. Tillsynes enkla uppgifter som höbärgning eller vedhuggning gör henne så utmattad att redogörelserna kring dem ibland blir vaga och oklara. Till skillnad från min självvalda och temporära vistelse på sommarstället är tillvaron i *Väggen* långt från enkel eller romantiserad. Min fantasi om hennes tillvaro som lockande störs ideligen av en alarmistisk röst som inte kan låta bli att undra hur jag, som knappt ens förmår plocka upp en sprattlande fisk från en katsa, än mindre döda den, skulle klara mig i hennes ställe.

*

Samtidigt är det just motstridigheten, att kvinnan sällan är lycklig eller tillfreds, men att hon ändå inte skulle vilja byta ut tillvaron mot sitt gamla liv, som gör det hela så fascinerande. Romanens sätt att utforska människans natur – var och hur vi borde leva för att må bra, vad vårt naturliga habitat sett ur såväl ekologiska och materiella som sociala och psykologiska synvinklar är – blir för mig det egentliga mysteriet att utforska. Det är inga små teman, och jag inser att det uttryckt såhär låter stort och bombastiskt på ett sätt som riskerar att urvattna frågorna, göra dem för allmänna för att te sig angelägna. Men den risken realiseras inte i *Väggen,* som genomgående behåller sitt vardagliga och människonära prisma.

*

Kanske är det också orsaken till att *Väggen* kommer under huden på sina läsare, tänker jag följande dag medan jag rycker loss kvickrot i trädgårdslandet. Haushofers sätt att taktfullt behandla grundläggande och allmängiltiga teman gör att varje läsare kan projicera sina egna frågeställningar på romanen. Kvinnan betraktar vädrets skiftningar, inventerar redskapen, tar hand om djuren, sover, plockar hallon och hoppas att bönorna ska gro, och det tillsynes odramatiska och triviala tillåter läsaren att komma nära brännpunkterna. Huruvida några svar erbjuds är upp till läsarens tolkning.

För mig tycks slutet föreslå att svaren inte spelar någon roll. Kvinnan själv tycks finna ett lugn i en acceptans av att tillvaron är irrationell, men att livet är tåligt och anpassningsbart. Där jag sitter på huk i trädgårdslandet under majsolen och drar upp den envisa kvickroten är insikten lätt att hålla med om. Men när jag senare ska hämta vattenkannan i skjulet ser jag katsan som hänger från en krok i taket. Metallgallret ser hotfullt ut, lite som ett fängelsestaket. Tanken är svår att värja sig för, den kommer någon annanstans ifrån än mitt vanliga medvetande: jag måste verkligen lära mig att flå en fisk. För säkerhets skull, för tänk om bönorna inte gror.

KANELI KABRELL